

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.04.003>
УДК 811.161.2'1(092)“19” (Шевельов)

І.Ю. ШКИЦЬКА, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009
E-mail: i.shkitska@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0252-8111>

ПИТОМЕ-ЗАПОЗИЧЕНЕ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА

У статті проаналізовано термінологію, використану в лінгвістичних працях відомого українського мовознавця Юрія Володимировича Шевельова. З'ясовано співвідношення питомого та запозиченого в лінгвістичних термінах, що репрезентують різні рівні мови. Відзначено авторський спосіб уведення термінів та їхніх запозичених відповідників у наукові тексти. Визначено різну активність використання власне українських термінів та їхніх запозичених відповідників. Окреслено низку лінгвістичних термінів з ідіостиллю Ю.В. Шевельова, що відрізняються від сучасних. Схарактеризовано й диференційовано питомі українські та запозичені терміни за їхньою належністю до різних мовних рівнів.

Ключові слова: лінгвістичний термін, науковий ідіостиль, питоме / запозичене слово, термін-синонім, іншомовний відповідник терміна.

Визначні постаті в лінгвоукраїністиці привертають увагу багатьох дослідників в Україні та за її межами. Мовознавців цікавлять не тільки їхні думки щодо тогочасної мовнополітичної ситуації та інтерпретації тих чи тих мовних явищ, але й особливості їхнього наукового ідіолекту, способи подання інформації та мовна репрезентація наукового доробку загалом. Це стосується й одного з найвизначніших представників української філології ХХ ст. — Юрія Володимировича Шевельова (Шнейдера, Шереха, Григорія Шевчука), відомого своїми ґрунтовними дослідженнями з історичної фонології слов'янських мов, історії українського

Цитування: Шкицька І.Ю. (2023). *Питоме-запозичене в лінгвістичній термінології Юрія Шевельова*. *Українська мова*, 4(88), 3—20. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.04.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

мовознавства, а також науковими розвідками з питань синтаксису простих речень, історії становлення української літературної мови, питань правопису, ідіостилю письменників тощо.

Наукову спадщину Ю.В. Шевельова вивчали такі дослідники, як Л.О. Белей (Белей, 2012), С.В. Вакуленко (Вакуленко, 2014, 2016), О.М. Геращенко (Геращенко, 2009), П.Ю. Гриценко (Гриценко, 1998), Н.В. Гуйванюк (Гуйванюк, 1999), А.І. Даниленко (Даниленко, 2000, 2009), В.С. Калашник (Калашник, 2012), К.Д. Каруник (Каруник, 2019), Л.Т. Масенко (2008, 2013), В.М. Мойсієнко (2009), Г.М. Наєнко (Наєнко, 2010), В.В. Німчук (Німчук, 2009), П.О. Селігей (Селігей, 2010), О.І. Скопненко (Скопненко, 2011), Л.О. Ткач (Ткач, 2014), Р.А. Трифонов (Трифонов, 1999), О.С. Черемська (Черемська, 2009) та ін.

Першим комплексним дослідженням мовознавчого доробку науковця-емігранта стала дисертація К.Д. Каруник «Юрій Шевельов як дослідник української мови». У ній проаналізовано лінгвістичні праці славетного мовознавця, узагальнено методологічні принципи, репрезентовані в них, описано його інноваційні концепції щодо формування української літературної мови (Каруник, 2019). Деякі аспекти лінгвістичної термінології праць Ю.В. Шевельова висвітлено в наукових розвідках Л.І. Пени (Пена, 2018) та Ю.Є. Волошиної (Волошина, 2017).

Незважаючи на низку студій українських і зарубіжних учених, предметом дослідження в яких постають лінгвістичні праці професора Юрія Володимировича Шевельова, досі є питання, що потребують подальшого наукового вивчення. З огляду на це пропонована розвідка, присвячена аналізу лінгвістичних термінів наукових праць відомого мовознавця в парадигмі «питоме»-«запозичене», є актуальною і відповідає запитам сучасного українського мовознавства.

Питання української ментальності й мови були наскрізними в життєписі науковця, оскільки його сутність була українською (Довбня, Товкайло, 2014, с. 171). Професор Ю.В. Шевельов уважав, що мова, будучи виявом і висловом душі нації, «повинна бути самобутня, чиста від усяких чужих впливів, незаймана» (Шевельов, 2002, с. 14). Мовознавець порушував також питання труднощів під час розрізнення власне українських і запозичених елементів: «Кінець-кінцем українська мова має надто багато спільних слів і виразів з іншими слов'янськими мовами і серед них чимало і запозичених. Але про багато таких позичень навіть наука не може сказати, хто саме і в кого саме позичив. Було б недоречно ці спільні елементи з мови якось елімінувати, вилучати. Вилучати мовець може схотіти тільки те, що він відчуває як чужорідне. Але при такому відчутті треба орієнтуватися на нормального, а не двомовного мовця. Тільки мовець, що не говорить по-російськи, може елімінувати з мови русизми, тільки мовець, що не говорить по-польськи, може вилучати з мови польонізми, або, кажучи це саме словами самого А. Кримського: “Україна може служити міркою ‘польонізмів’, а Галичина з свого боку міркою ‘квазімоскалізмів’”» (Шевельов, 2003, с. 48).

Досить цікавими є погляди Юрія Володимировича Шевельова на кальковані форми: «На перший погляд калькування більше сприяє збереженню своєрідності мови, ніж пряме позичання. Одначе це не завжди так. Окремі чужі слова, як ми далі побачимо, поступово принатурюються до мови і кінець-кінцем підлягають її законам, так що часто їх і не розпізнаєш. Навпаки, при великому використанні кальок мова поступово скоряється чужим для неї законам словотворення, пов'язання слів у реченні і може з часом зовсім утратити свою внутрішню своєрідність» (Шерех, 1951, с. 39).

Відповідаючи на важливе запитання мовної політики «Як ставитися до припливу чужих слів?», науковець запропонував два протилежні, крайні підходи: «максимальне сприяння ширенню етранжизмів, з одного боку; максимальне перешкоджання ширенню чужих слів, з другого боку» (там само, с. 44). На його думку, перший підхід не є репрезентованим у жодній мові, оскільки він означає послідовне зречення власної мови.

Типовим для наукового ідіостилю професора Ю.В. Шевельова є вживання іншомовного терміна із зазначенням його українського відповідника в дужках або через кому, напр.: *Одначе цими наростками подеколи творяться і слова без нейоративного (зв'язаного з негативною оцінкою) забарвлення, напр.: міняйло, літун, змагун* (там само, с. 207); *Інфіксація, або простягнення вигука: голосний вигука подвоюється, а всередині вставляється приголосний, найчастіше р, л, г <...>* (там само, с. 358).

Значно меншою кількістю прикладів у працях відомого мовознавця репрезентовано подання спочатку питомої української форми терміна, а потім (здебільшого в дужках) його іншомовного варіанта, напр.: *Нарешті, уступ (абзац), який у суті є теж розділовий знак, спирається на чисто логічне членування тексту, виділяючи речення або групу речень, пов'язаних між собою і відмежованих від решти тексту єдністю виключно логічного характеру* (там само, с. 157); *Наросток поодинокості (сингулятивний) -ин- використовується з цим же значенням і при назвах істот, напр.: селянин, прочанин, людина* (там само, с. 213).

На позначення розділів мовознавства дослідник здебільшого використовував терміни, що ними наука про мову послуговується і сьогодні: *діалектологія* (Шерех, 1951, с. 49), *лексикографія* (там само, с. 68; Шевельов, 1998, с. 116), *лексикологія* (Шерех, 1951, с. 7), *морфологія* (там само, с. 8), *семантика* (семасіологія) (там само, с. 8), *словотвір* (Шевельов, 2003, с. 118), *фонетика* (Шерех, 1951, с. 7), *фонологія* (Шевельов, 2002, с. 70), *фразеологія* (Шевельов, 2003, с. 79). Дещо відмінну репрезентацію мають терміни *синтакса* (сучасний відповідник — синтаксис) (Шерех, 1951, с. 148) та *ортоєнія* (орфоепія) (Шевельов, 2003, с. 116) і *ортографія* (орфографія) (там само, с. 125), що зумовлено особливостями мови того часу.

Проаналізуємо, як корелює «питоме» і «запозичене» в термінах, уживаних професором Юрієм Володимировичем Шевельовим, що мар-

кують різні розділи мовознавства. Істотну кількість питома українських термінів дослідник використовував на позначення фонетичних понять і явищ: *звучність, голосниці, наголос* (спадний, висхідний, рівний, рухливий, накореневий, нанаростковий, наприростковий, рухомий / нерухомий, постійний, початковий / серединний, кінцевий, силовий), *повноголос / повноголосся, склад* (наголошений / ненаголошений; відкритий / закритий), напр.: *У нормальній, не шептаній мові голосні супроводяться т. зв. голосом, що витворюється коливанням голосових зв'язок (голосниць) у гортані при проході видихового повітря. Унаслідок такого характеру вимови з усіх звуків мови голосні мають найбільшу звучність (сонорність)* (Шерех, 1951, с. 364); *В родовому відмінку деякі однокладові (а при повноголосі — двоскладові) іменники чоловічого роду, головне коли вони вживаються з прийменником (і до певної міри адвербіялізуються), можуть мати двоє закінчень: під наголосом -а, не під наголосом -у: до стола — до столу, до двора — до двору, з моста — з мосту, з плота — з плоту, без стида — без стиду, без сорома — без сорому, не до сміху — було сміха (і сміху), труда — без труда, до суда — до суду (там само, с. 190); Причину появи дисимілятивного акання Курило вбачає в тому, що посилення експіраторного наголосу викликає редукацію голосного попереднього складу, редукація ця означає наближення органів мови до стану спокою, себто до найширшої їх позиції* (Шевельов, 2002, с. 74).

Найбільшу кількість серед цієї групи становлять терміни на позначення звуків та їхніх характеристик: *двозвук, звук* (випадний, протиснений / протисний, проривний, заднього, середнього і переднього ряду; низького, середнього і високого піднесення), *голосний* (відкритий / закритий, довгий, короткий, подовжений, історично короткісний, ненаголошений / наголошений, сполучний), *приголосний* (бічний, гортанний, глухий, губний, губо-губний, губо-зубний, дзвінкий, довгий, задньо-піднебінний, зубний, подовжений, середньо-піднебінний, шелесний), напр.: *Можуть бути також випадки, коли мовні органи приймають становище, потрібне для проривного звука, але в момент прориву перепони переходять не в нейтральне становище, а в становище відповідного протисного звука. Так утворюються своєрідні двозвуки, що мають назву африкат* (Шерех, 1951, с. 373); *В цьому останньому випадку постають звуки, що звуться протисними, або фрикативними* (там само, с. 372); *При словоскладанні складеність слова підкреслюється тим, що між двома основами вживається т. зв. сполучний голосний* (там само, с. 362); *До мішаної належать ті, чия основа кінчається на приголосний, тепер твердий, але давніше м'який. Такими приголосними є шелесні ж, ч, ш (ш): ще до XV сторіччя вони були м'які; стверднувши, вони наблизилися до твердої групи, але частину закінчень зберегли з м'якої групи, до якої давніше належали* (там само, с. 183).

До групи запозичених термінів на позначення понять фонетики, що функціують у лінгвістичних працях Ю.В. Шевельова, належать такі: *африката* (рідше вживаний порівняно з *двозвук*) (Шерех, 1951,

с. 373), *вібраційний / вібрант* (там само, с. 374), *дивергент* (Шевельов, 1994, с. 15; Шевельов, 2002, с. 119), *дифтонг* (домінантний порівняно з *двозвук*) (Шевельов, 2002, с. 43), *інтонація* (там само, с. 75), *монофтонг* (там само, с. 77), *окситон* (Шевельов, 2003, с. 110), *парокситон* (там само, с. 110), *поліфтонг* (Шевельов, 2002, с. 80), *фонема* (Шерех, 1951, с. 7), *фонетика* (там само, с. 389), *фонологія* (Шевельов, 2002, с. 70).

Серед цієї групи термінів кількісно більше термінів із стрижнями терміносполук, означуваних лексемами: а) **звук**: *білябіяльний* (рідше вживаний порівняно з *губо-губний*), *експльозивний* (рідше вживаний порівняно з *проривний*), *лябiodентальний* (рідше вживаний порівняно з *губо-зубний*), *лятеральний* (домінантний порівняно з *бічний*), *протетичний*, *редукований*, *сонорний*, *фрикативний*; б) **наголос**: *експіраторний*, *дублетний*; в) **голосний**: *лябіялізований / нелябіялізований*, *циркумфлексиво інтонований*. Напр.: *З цього погляду голосні звуки поділяються на лябіялізовані (з випнуто-заокругленими губами) і нелябіялізовані (з нормальним або розтягненим становищем губів)* (там само, с. 364).

Питомо українські терміни, що маркують фонетичні явища і процеси, домінують у науковому ідіостилі видатного вченого. Серед них можна виокремити терміни на: **-ання**: *акання, випадання звука, чергування голосних / приголосних*; **-ування**: *звуконаслідування*; **-ення**: *(з)глухнення звуків, м'якшення приголосних, подвоєння звуків, простягнення вигука*; **-іння**: *ствердіння приголосних*, напр.: *Так званого «акання», властивого білоруській або російській мові, українська мова зовсім не знає* (Шерех, 1951, с. 366); *Хоч визнаючи наявність звука г у вимові деяких українських слів (звуконаслідуваннях, зукраїнізованих середньовічних запозиченнях), Хвиля викинув літеру г з української абетки* (Шевельов, 1998, с. 136); *З цим зв'язана посилена його артикуляція, а наслідком цього буває глухнення дзвінків приголосних (вимова дід, дуб як діт, дуп)* (Шевельов, 2002, с. 78); *Загалом захід української території виявляє нахил до послідовного ствердіння -н- у кінці прикметникових основ, а схід України, навпаки, до послідовного пом'якшення* (Шерех, 1951, с. 223).

Запозичені терміни на позначення фонетичних процесів часто репрезентовані словоформами на **-ація**: *акцентуація* (Шевельов, 2002, с. 51), *асиміляція* (Шерех, 1951, с. 383), *дисиміляція* (там само, с. 79), *дифтонгізація* (Шевельов, 2002, с. 77), *лябіовеляризація* (там само, с. 20), *лябіялізація* (Шерех, 1951, с. 364), *монофтонгізація* (Шевельов, 2002, с. 77), *паляталізація* (Шерех, 1951, с. 376), *редукція* (Шевельов, 2002, с. 74), *редуплікація* (Шерех, 1951, с. 344). У межах цієї групи вирізняються терміни з префіксом **де-**: *делябіовеляризація* (Шерех, 1951, с. 364), *деназалізація* (Шевельов, 1994, с. 13), *депрономіналізація* (Шерех, 1951, с. 267).

Менш частотні в наукових працях Ю.В. Шевельова запозичені терміни на позначення фонетичних процесів, напр.: *рефлекс* (відображення звука прамови в мові-нащадку), напр.: *Рефлекс дж тепер зберігається в своєму первісному вигляді в бойківських і лемківських говірках: ходжу, пряджа* (Шевельов, 1994, с. 13).

Серед термінів із лексикології та фразеології переважають ті, що є власне українськими або давно запозиченими: *калька, крилаті слова, побутові / пестливі, урочисті слова, слово* (двоскладове, односкладове), *слово-показник, чуже / (за)позичене слово, чужомовна позика*. Напр.: *Такий дослівний переклад нагадує копіювання рисунка на інший матеріал за допомогою прозорого паперу-кальки. Тому в мовознавстві називають такий переклад калькуванням, а нововитворені точно за чужими зразками фразеологічні звороти кальками* (Шерех, 1951, с. 38); *Фразеологічні звороти, що створені яким-небудь письменником і виразно виказують своє літературне походження, зуть найчастіше крилатими словами* (там само, с. 23); *Картина різко змінюється, коли перейдемо до побутової лексики, в тому значенні, якого надано цьому термінові вище, і фразеології щоденної мови* (Шевельов, 2003, с. 79); *Емоційна лексика, забарвлена позитивно, складається головне з лексики пестливої (відчуття ніжності) і лексики урочистої (відчуття пошани)* (Шерех, 1951, с. 60); *Слово-показник має свої характеристичні особливості: по-перше, з усіх слів синонімічного гнізда воно має найзагальніше значення, і тому його можна вжити замість кожного іншого члена гнізда* (там само, с. 64); *З-поміж алопонімів особливо відчутні і особливу роль в мовній політиці відіграють етранжизми, себто слова й звороти, позичені з чужих мов. Часто їх називають також чужомовні позики* (там само, с. 35).

Для номінування груп слів, виокремлених за різними критеріями, Ю.В. Шевельов використовував терміни на:

а) **-изм**: *арготизм, білорусизм, вульгаризм, галицизм, діалектизм, етранжизм (варваризм), ідіотизм, канцеляризм, українізм, фамільяризм*, напр.: *Одначе після того, як основні процеси формування літературної мови вже закінчені, літературна мова дуже неохоче вбирає в себе нові для неї діалектизми* (там само, с. 46); *Тим самим відпадає думка про слов'янські варіанти, і Курило вважає, що форми з -а, зв'язані з Литовською державою, треба розглядати як окремі білорусизми або північноукраїнізми* (Шевельов, 2002, с. 81);

б) **-ізм**: *алопонім, алохронізм, антропонім, архаїзм, вокалізм, германізм, європеїзм, евфемізм, льокалізм, макаронізм, неологізм, північноукраїнізм, польонізм, регіоналізм, церковнослов'янізм*, напр.: *Одначе кожного часу в мові є елементи, які не належать до нормальної системи мови даного часу. Ми зватимемо їх алохронізми (від грецьких слів *allos* 'інший' і *chronos* 'час')* (Шерех, 1951, с. 24);

в) **-онім**: *гомонім, паронім, синонім*, напр.: *Слова, що вимовляються однаково, але мають зовсім різне значення, зуться гомоніми* (там само, с. 16); *Характеристична з цього погляду та диференціяція значень, яка накреслюється між наголосовими паронімами — традиційним прощу і принесеним з Галичини прощу на Великій Україні* (Шевельов, 2003, с. 98); *Особливе джерело європеїзмів становлять собою мертві мови — грецька й латинська* (Шерех, 1951, с. 37).

Для позначення груп слів і лексичних процесів Ю.В. Шевельов уживав терміни, утворені за українськими моделями, на зразок *новотвір* (пор. із *неологізм*), напр.: *Як видно вже з прикладів, одні алохронізми належать до минулого і характеризуються своєю застарілістю. Це — архаїзми (гряде, підсудок). Інші тільки входять в ужиток і характеризуються новістю і не цілковитою звичайністю. Це — неологізми (новотвори)* (там само, с. 25).

Серед запозичених термінів на позначення мовних процесів можна виокремити такі групи:

а) слова на *-ація*: *абревіація* (Шерех, 1951, с. 32), *акцентуація* (Шевельов, 2002, с. 51), *ампліфікація* (Шерех, 1951, с. 151), *архаїзація* (Шевельов, 2003, с. 27), *афіксація* (Шерех, 1951, с. 32), *гемінація* (там само, с. 150), *інфіксація* (там само, с. 358), *предикація* (там само, с. 73), *уніфікація* (там само, с. 249);

б) слова на *-ізація*: *адвербіалізація* (там само, с. 192), *граматикалізація* (там само, с. 258);

в) слова на *-ія*: *гомонімія* (там само, с. 210), *полісемія* (там само, с. 16).

Хоч серед термінів на позначення складників будови слова трапляються запозичені (*афікс, суфікс, постфікс, префікс*), питомо українські терміни тут домінують: (*дієслівний*) *показник -ся, закінчення* (дублетне, нульове), *наросток* (мертвий, стертий продуктивний / непродуктивний, нульовий, наголошений / ненаголошений, односкладовий / двоскладовий, ступенювальний, здрібнілий / згрубілий), *корінь слова, основа слова, приросток, прискладок*, напр.: *Окрему групу становлять дієслова, що мають наприкінці показник -ся (-сь)* (там само, с. 314); *Отже, і наголос не є вирішальним чинником у існуванні дублетних закінчень* (там само, с. 192); *Є серед іменникових наростків мертві, що вже не виділяються як окрема значуща частина слова* (там само, с. 205); *Але найбільше допомагає розпізнати, що слово чуже, нездатність цього слова виділити одно- або двоскладовий корінь, як це здебільшого є в наших словах* (там само, с. 42); *Із сказаного про нахил до одновершинності звучності в складі впливає тенденція української мови позбуватися прискладків, здебільшого розгортаючи їх у окремі, самостійні склади* (там само, с. 387).

Таке саме співвідношення питомих і запозичених термінів спостерігаємо і в позначенні способів утворення нових слів: *скорочення, словозрост, словоскладання* та ін., напр.: *Скорочення (абревіація) нерідко трапляється в усіх сучасних європейських мовах* (там само, с. 32); *Далеко продуктивнішим від двох попередніх способів творити прислівники є творення прислівників із словозростів: кількаслівний зворот, що має функцію прислівника, зростається в одно слово* (там само, с. 242). *Словоскладання, менше властиве українській мові <...>, найчастіше трапляється в прикметниках, напр., транзитно-переселенчий, допомогово-забезпечувальний, рідше в інших частинах мови, напр., сонцеобожнювач* (там само, с. 32).

Назви частин мови, груп і підгруп в їхньому складі репрезентовані у працях Ю.В. Шевельова питомо українськими лексемами: *вигук, ім'я / іменник* (віддієслівний, відчислівниковий, збірно-кількісний,

здрібнілий), дієприкметник (активний / пасивний), дієприслівник, дієслово (перехідне / неперехідне), займенник (анафоричний, вказівний, дієслівний, зворотний, означений / неозначений, особовий, особово-анафоричний, питально-окличний, присвійний), прийменник, прикметник (відносний, короткий, нестягнений; першого / другого, третього ступеня; приростковий, присвійний, твердий / м'який, ступеньований, субстантивізований, якісний), прислівник (відприкметниковий, заперечний, сприросткований, часовий), дієслівна зв'язка (речова (матеріальна) / нульова), службове слово, сполучник (єднальний, двоскладовий, двочленний, односкладовий, подвійний, протиставний, розділовий, складний) / сполучне слово, частка (видільна, вказівна, заперечна, наказова, оклична, питальна, посильна, приєднувальна, словотворча, умовна, характеристична), числівник (дробовий, збірний, кількісний, порядковий, складений). Напр.: *Дієслово, що виступає як частина присудка, яка вказує на час і спосіб, зветься дієслівною зв'язкою, а присудок, в якому є або може бути дієслівна зв'язка, зветься складеним присудком* (Шерех, 1951, с. 85); *Займенники, значення яких визначає контекст, зветься анафоричними* (там само, с. 257); *Ось приклади часових прислівників та інших виразів галицької або принаймні західноукраїнської сфери вживання, використаних М. Коцюбинським: нині — сьогодні, допіру — тільки що, відтак — тоді, після того, рано — ранок, пів до — пів на, пильно — ніколи* (Шевельов, 2003, с. 81); *Близько до посильних часток стоять видільні, що виділяють який-небудь член речення, підкреслюючи його незаступність* (Шерех, 1951, с. 354).

Власне українські терміни також домінують на позначення граматичних понять і категорій: *вид* (там само, с. 275), *відміна, відмінок* (Шевельов, 2003, с. 135), *двоїна* (Шерех, 1951, с. 188), *групи іменників* (м'яка, тверда, мішана) (там само, с. 183), *збірність* (там само, с. 212), *зв'язка* (нульова / дієслівна) (там само, с. 159), *рід* (жіночий, чоловічий, середній) (там само, с. 273), *стан* (там само, с. 278), *час* (теперішній, майбутній, минулий, передминулий) (там само, с. 295), *наворотів дієслова, однина / множина* (там само, с. 14), *особа* (перша, друга, третя) (там само, с. 292), *спосіб* (дійсний, умовний, наказовий) (там само, с. 272); *ступінь порівняння прикметників* (перший / другий, третій) (там само, с. 242), *ступеньовання прикметників* (там само, с. 240).

Ураховавши значення іменників, професор Ю.В. Шевельов виокремив *категорії безформности-частковости, особовости, оформлености-цілісности, речевности*, напр.: *В українській іменниковій відміні можуть бути виявлені дві категорії: категорія особовости чи речевости і категорія оформлености-цілісности (у зв'язку цих понять) у протиставленні безформности-частковости* (Шерех, 1951, с. 192); *Категорія особовости в протиставленні речевости може виявлятися в знахідному відмінку однини і множини і в місцевому однини, а почасти також у кличній формі* (там само).

Використанню питомої української лексики видатний мовознавець віддає перевагу й для деталізації значень відмінків, зокрема родово-

го: родовий відмінок віддаленості / наближеності, ознаки, приналежності, суб'єкта / об'єкта, частковості (партитивності), цілого (Шерех, 1951, с. 82, 167—169), напр.: ...знахідний відмінок показує, що дія охоплює предмет цілком і безперешкодно, а родовий відмінок, — що дія 1) охоплює предмет тільки частково або 2) на своєму шляху до предмета зустрічає перешкоди. У першому випадку маємо справу з т. зв. родовим відмінком частковості (партитивним), у другому — з родовим відмінком об'єкта в заперечних реченнях (Шерех, 1951, с. 167).

Істотно меншою в науковому ідіолекті Ю.В. Шевельова є кількість запозичених термінів і термінів із запозиченим складником на позначення частин мови та їхніх характеристик: *інфінітив* (там само, с. 89), *гіпотактичний сполучник* (там само, с. 160), *препозитивна частка* (там само, с. 252), *субстантив* (там само, с. 229), *субстантивізація прикметників / числівників* (там само, с. 229), *суперлятивна форма* (Шевельов, 2003, с. 37). Таку саму структуру мають і терміни на позначення морфологічних процесів: *прономіналізація / депрономіналізація*. Напр.: *Усі факти прономіналізації й депрономіналізації, щоденні в мові, пояснюються тим, що кожну дану річ, кожну ознаку мовець завжди може визначити подвійно: займенником — через її стосунок або іншою частиною мови — через її назву* (там само, с. 267).

Ю.В. Шевельов уживав переважно питомих термінів і для найменування синтаксичних явищ та понять: *вставне слово* (Шевельов, 2003, с. 73), *допоміжне дієслово* (Шерех, 1951, с. 303), *додаток* (там само, с. 96), *звертання* (там само, с. 164), *еднальний сполучник* (там само, с. 158), *непряма мова* (там само, с. 129), *однорядні члени речення* (Шевельов, 2003, с. 115), *означення* (Шерех, 1951, с. 263), *підмет, прикладка, присудок* (простий, складений) (там само, с. 89), *присудкове слово / ім'я* (Шерех, 1951, с. 88). Напр.: *Сурядні речення з еднальним сполучником відокремлені павзою одне від одного далеко не завжди, але кома між ними ставиться, напр.: «Не цвітуть квітки зимою, і дерева не шумлять» (Ол.)* (Шерех, 1951, с. 158); *Крім дієслова бути в ролі зв'язки можуть виступати деякі інші дієслова. Вони вносять у присудок додаткові відтінки, показуючи, як реалізується ознака, виражена присудковим ім'ям* (там само, с. 86).

Запозиченим термінам дослідник віддає перевагу в разі маркування:

а) різновидів речень: *атрибутивні (релятивні) підрядні, еліптичні, інфінітивні, паратактичні / гіпотактичні складні*, напр.: *Атрибутивні підрядні речення (означальні; їх називають також релятивні, або відносні), стосуються прямо або через відповідник до будь-якого іменника у головному реченні, відповідаючи на запитання атрибута (який?)* (там само, с. 111); *Вислови Більш нічого або Нічого — еліптичні і походять з заперечних речень типу Більш нічого не було, Нічого не станеться* (там само, с. 262); *Зовсім інші стилістичні властивості мають інфінітивні речення, позбавлені емоційно-модальних відтінків, — т. зв. констатувальні інфінітивні речення* (там само, с. 93); *Отже, сполучник у межах речення не означає підрядності; навпаки, між реченнями сполучник може виконувати як ролю*

показника однорядности (паратактичні складні речення — § 23), так і підрядности (гіпотактичні складні речення — § 24) (там само, с. 100);

б) типів зв'язку між складниками речень: асиндетон, гіпотакса, паратакса, синтагма, напр.: *Такий спосіб зв'язувати кілька речень інтонацією в одну складнішу цілість зветься асиндетоном, а про такі речення ми говоримо, що вони пов'язані асинтетично (себто без сполучника)* (там само, с. 100); *Тим часом можна ці речення пов'язати так, щоб був виявлений значенневий зв'язок між ними, щоб одне речення граматично залежало від другого. При наявності цих ознак ми матимемо справу вже з гіпотаксою (підрядністю) в зв'язку речень* (там само, с. 101); *При паратаксі речення пов'язані між собою не тільки інтонацією, а і сполучником* (там само); *Пари слів виступають тут тільки як останні, найменші синтагми* (там само, с. 78).

Водночас у науковому доробку Ю.В. Шевельова знаходимо чимало питомих українських термінів на позначення типів речень: *головне речення* (там само, с. 132), *неповне речення* (там само, с. 97), *заперечне речення* (там само, с. 90), *питальні речення* (там само, с. 235), *причинове підрядне речення* (там само, с. 114), *просте речення* (там само, с. 71), *розгорнене речення* (сучасний відповідник — *поширене речення*) (там само, с. 120), *складне речення* (там само, с. 100), *стверджувальне речення* (там само, с. 90), *сурядне речення* (там само, с. 158), напр.: *Головне речення в непрямій мові завжди відповідає авторському поясненню в прямій мові* (там само, с. 132—133); *Безособові речення — це такі речення, в яких нема і не повинно бути підмета* (там само, с. 89); *Причинові (кавзальні) підрядні речення стосуються прямо або через відповідник до присудка головного речення, відповідаючи на запитання обставин причини (чому?)* (там само, с. 114).

Особливу деталізацію термінів спостерігаємо під час визначення типів односкладних речень: *абсолютно-безособові речення* (там само, с. 90), *безособові речення* (Шевельов, 2002, с. 68), *безособово-пасивні речення* (Шевельов, 2003, с. 112), *відносно-безособові речення* (Шерех, 1951, с. 95), *називні речення* (вказівні) (там само, с. 96), *неозначено-особові речення* (там само, с. 95), *прислівникові безособові речення* (там само, с. 91), *узагальнено-особові речення* (там само, с. 95). Напр.: *Правда, є одна група безособових речень, в яких дійова особа абсолютно не може бути виражена (т. зв. абсолютно-безособові речення)* (там само, с. 90); *На межі між безособовими і особовими реченнями стоять речення відносно-безособові <...> Відносно-безособові речення поділяються на узагальнено-особові і неозначено-особові* (Шерех, 1951, с. 95).

Багато українських термінів дослідник використав на позначення різновидів підрядних речень: *відносно-незалежні, допустові, зіставні, наслідкові, додаткові, підрядні речення мети, порівняльні, способові, способово-наслідкові, умовні, часові* (там само, с. 110—118).

Питоми терміни домінують і у групі для найменування зв'язків між словами / членами речення, між реченнями: *прилягання* (сильне / слабе), *узгодження* (повне / неповне); *протиставний зв'язок, розділовий зв'язок; поземний / доземний тип зв'язку*. Напр.: *Прилягання — це такий*

зв'язок двох членів речення, при якому пояснювальний член речення не має тих граматичних форм, в яких відбувається узгодження або керування (себто форм роду, числа, відмінка, особи) (там само, с. 77); Суть розділового зв'язку полягає в тому, що синтаксичні одиниці, ним з'єднані, набирають чинності кожна лише при умові виключення інших (там само, с. 105).

Ю.В. Шевельов використав українські термінонайменування і для графічних та пунктуаційних знаків: *двокрапка* (там само, с. 159), *дужки* (Шерех, 1946, с. 56), *знак оклику* (там само, с. 47), *знак питання* (там само), *крапка* (там само, с. 46), *крапки* (там само, с. 56), *лапки* (Шерех, 1951, с. 156), *риска* (там само, с. 159), *розділка* (там само), *розділовий знак* (Шевельов, 2003, с. 97), *середник* (Шерех, 1951, с. 159), *уступ* (там само, с. 157), напр.: *Крапки ставимо після недокінченого, обірваного речення* (Шерех, 1946, с. 56); *Середник може відокремлювати граматично самостійні речення, а може зв'язувати словосполучення, пов'язані інтонацією переліку* (там само); *Виразніший інтонаційний характер має тільки розділка, яка, власне, є не так розділовий знак, як знак зростання двох слів в одне* (там само); *Нарешті, уступ (абзац), який у суті є теж розділовий знак, спирається на чисто логічне членування тексту <...>* (там само, с. 157).

Проте в назвах художніх тропів, стилістичних фігур і прийомів домінують запозичені слова: *анадиплоза*, *анафора*, *анаколот*, *антиципаційне запитання* (запитання до себе), *апосіопеза*, *гемінація*, *градація*, *еліпс*, *епаналепса* (кільце), *епітет*, *епіфора*, *плеоназм*, *хіязм* (там само, с. 148—156), напр.: *З повторів з композиційним значенням назвемо ще анадиплозу й кільце (епаналепсу)* (там само, с. 153); *Еліпс, апосіопеза, а почасти і анаколот становлять собою синтаксичні фігури недоговорення. Протилежний тип — це синтаксичні фігури накопичення. Розгляньмо з них гемінацію, плеоназм, ампліфікацію і градацію* (там само, с. 150); *Якщо мовець, оповідаючи про що-небудь, ставить сам собі запитання на те, щоб тут таки дати відповідь на нього, таке запитання зветься антиципаційним <...> Антиципаційні запитання допомагають мовцеві піднести увагу слухача, активізувати його* (там само, с. 156).

Результати дослідження, виконаного на матеріалі наукових праць професора Юрія Володимировича Шевельова, дають змогу в межах термінів із запозиченим складником виокремити терміни з компонентом, вираженим іменником (*дублет*, *формант*, *еквівалент* та ін.) і прикметником (*атрибутивний*, *дублетний*, *релевантний* / *ірелевантний*, *контамінований*, *експіраторний*, *номінативний*, *пейоративний*, *препозитивний* / *постпозитивний*, *релятивний*, *секундарний*, *фіктивний* і т.д.): *еквівалент присудка, атрибутивне речення, дублетний наголос, експіраторний наголос, релятивне речення, фіктивний підмет*. Напр.: *Від цих можливостей різнозначного керування слід відрізняти ті випадки, коли одне слово може керувати кількома відмінками іншого слова без різниці значення. Це т. зв. дублети керування* (там само, с. 76); *Форми числа, роду тощо ніякого граматичного значення при керуванні не мають. Вони, як кажуть, граматично ірелевантні* (там само, с. 77); *У шкільних підручниках виділяються*

окремо т. зв. підметові й присудкові речення, обслуговувані тими самими сполучниками й сполучними словами, що речення об'єктні й атрибутивні (там само, с. 112); *Займенник воно в називному відмінку нерідко вживається плеонастично, в ролі фіктивного підмета* (там само, с. 264).

Подекуди в лінгвістичних термінах, уживаних Ю.В. Шевельовим, спостерігаємо тенденцію до мовної економії: *доконане / недоконане дієслово* (сучасні відповідники — *дієслово доконаного / недоконаного виду*), *твердий / м'який прикметник* (сучасні відповідники — *прикметник твердої / м'якої групи*), *нестягнений прикметник* (сучасний відповідник — *прикметник нестягненої форми*), напр.: *Досить просте, отже, в суті творення недоконаних дієслів від спросткованих доконаних ускладняється наявністю в них деяких чергувань приголосних і голосних звуків* (там само, с. 281); *Давніше мова була далеко багатша на прикметникові форми, і наголос прикметника міг бути рухомий. В поодиноких випадках збереглися рештки старих форм, т. зв. коротких і т. зв. нестягнених, але вони як правило не мають жадного граматичного значення, а тільки стилістичне* (там само, с. 226).

У межах не типових для сучасника лінгвістичних термінів можна умовно виокремити групи слів на позначення: а) понять фонетики і характеристики звуків: *звучність* (зі значенням 'сонорність'), *голосниці* (сучасний термін — *голосові зв'язки*); *бічний приголосний* (сучасний термін — *боковий*), *губо-губний / губо-зубний приголосний* (сучасний термін — *губно-губний / губно-зубний*), *шелесний приголосний* (сучасний термін — *шиплячий*); *короткісний голосний* (сучасний термін — *короткий голосний*); *накореневий / нанаростковий, наприростковий, серединний наголос* (сучасний термін — *наголос на префікс, корінь слова, суфікс, середину слова*); *повноголос* (сучасний термін — *повноголосся*), *протисний приголосний* (сучасний термін — *зімкнений приголосний*); б) графічних і пунктуаційних знаків: *кома з ризкою* (сучасний термін — *крапка з тире*), *крапки* (сучасний термін — *три крапки*), *риска* (у значенні «тире»), *розділка* (сучасний термін — *дефіс*), *середник* (сучасний термін — *крапка з комою*), *уступ* (сучасний термін — *абзац*); в) понять синтаксису: *вияснювальні підрядні речення* (сучасний термін — *з'ясувальні підрядні речення*), *двокомпонентне речення* (сучасний термін — *двоскладне речення*), *місцеві підрядні речення* (сучасний термін — *підрядні обставинні речення*), *однорядні члени речення* (сучасний термін — *однорідні члени речення*), *розгорнене речення* (сучасний термін — *поширене речення*), *сумарне слово* (сучасний термін — *узагальнювальне слово*); г) частин слова: *дієслівний показник -ся* (сучасний термін — *постфікс*), *наросток* (сучасні терміни — *афікс, суфікс*), *приросток* (сучасний термін — *префікс*), *прикладок* (сучасний термін — *сонорний приголосний*); г) груп слів: *емоційно-цінвальна лексика* (сучасний термін — *емоційно-оцінна лексика*), *ідіотизм* (у значенні «фразеологічна одиниця»), *новотвір* (сучасний термін — *неологізм і різновид неологізма — нового похідного слова*); д) граматичних категорій: *другий і третій ступені прикметників* (сучасний термін — *вищий і найвищий ступені порівняння*

прикметників); наворотові форми дієслів (сучасний термін — дієслова недоконаного виду), передминулий час (сучасний термін — давньоминулий час), посильна частка (сучасний термін — підсилювальна частка); е) способів словотворення: наросткування (сучасний термін — суфіксація), приросткування (сучасний термін — префіксація), словозріст, словозліплювання (сучасні терміни — стягнення (слів), зрощення, контамінація), скорот (сучасний термін — абрєвіація).

Зауважимо, що Ю.В. Шевельов запропонував досить цікавий маркер авторського ми — «множина авторської скромности»: *Цього можна досягти вживанням першої особи множини замість першої особи однини, напр.: «Та я теж не в тім'я битий, либонь і ми в свій час книжки читали» (Укр.). Тут дії мовця переносяться на все коло його знайомих, його сучасників або що. Такого ми часто вживають автори книжок, ототожнюючи себе тим з читачами (т. зв. **множина авторської скромности**) (Шерех, 1951, с. 293).*

Звертаємо увагу також на те, що деякі терміни з наукового ідіолекту видатного вченого засвідчують особливості мови діаспори, яка, на відміну від материкової України, користувалася «Українським правописом» 1928 року:

а) пом'якшення приголосного *л* у нових запозиченнях (*експльозивний, льокалізм, лятєральний, наляталізація* та ін.): *Ближче до фаху був закид наміру впровадити у широкий вжиток те, що названо льокалізмами, регіоналізмами, архаїзмами та невдалими неологізмами (Резолюції НКО, «Мовознавство» 1, 18) (Шевельов, 1998, с. 132);*

б) епентичний приголосний між голосними (*адвербіялізація, варіант, діалект, провінціалізм* та ін.): *Ті слова і вирази суспільно-професійних груп, які становлять особливість їх мови, зветься соціальними діалектизмами (Шерех, 1951, с. 49);*

в) передавання грецької літери *θ* у словах грецького походження українською літерою *т* (*ортоєпія, ортографія, ортографічні порадики, ортоєпічні правила* та ін.). Водночас у працях Ю.В. Шевельова знаходимо варіанти із *ф*, напр.: *фонетична орфографія* (Шевельов, 2003, с. 125);

г) передавання дифтонгів [au], [ou] згідно з вимовою через *ав / ов* (*павза, кавзальний* і под.): *<...> є правило про відокремлення комами дієприслівникових зворотів. І в вимові дієприслівниковий зворот нормально вимовляється в павзах. Одначе, коли дієприслівниковий зворот стоїть після сполучника, то павзи між ним і сполучником у вимові не буває, тоді як кома на письмі зберігається (Шерех, 1951, с. 158);*

г) протетичний приголосний *г* (*гомоніми, гомонімія*): *Слова, що вимовляються однаково, але мають зовсім різне значення, зветься гомоніми (там само, с. 16); Певну роллю відіграє в цьому і гомонімія: наросток -к(а), як ми вже знаємо, творить і назви осіб жіночої статі, тож господарка може означати те саме, що господиня, а бранка і справді означає полонену (там само, с. 210);*

д) передавання дифтонга [eu] у словах грецького і латинського походження через *ев* (крім слів, що походять із німецької мови) (*неутраль-*

ний засіб, неутральний лексичний фонд, неутралізація числівників): Якщо вилучити алохронізми всіх типів, то решта слів становить собою неутральний з діяхронного погляду лексичний фонд мови (там само, с. 34);

е) нормативне закінчення **-и** (не **-і**) іменників третьої відміни в родовому відмінку однини (діалектної кількарівневості, родовий приналежності, родовий частковості та ін.): У першому випадку маємо справу з т. зв. родовим відмінком частковості (партитивним), у другому — з родовим відмінком об'єкта в заперечних реченнях (там само, с. 167);

є) уживання препозитивного **е** в деяких іншомовних словах (європейська мова, європеїзм): Більшість європеїзмів постачає французька мова (в наших прикладах усі слова з початку до слова парламент включно), далі англійська (в наших прикладах усі слова, починаючи від слова спорт), зовсім зрідка і епізодично інші європейські мови (Шерех, 1951, с. 37);

ж) передавання автентичного звучання приголосного **g** у новозапозичених словах за допомогою літери **г** (арго, арготизм, вульгаризм, гемінація, градація, лінгвістика, регіоналізм): Пейоративно використовуються нерідко арготизми (там само, с. 59); Своєрідний характер серед інших соціальних діалектів має мова босячнї, люмпен-пролетаріату або злодіїв — т. зв. арго (там само).

Не звичними для сучасників є також родові форми деяких термінів, що їх уживав Ю.В. Шевельов: (говіркова) синтеза (сучасний відповідник — синтез), паратакса (сучасний — паратак西斯), синтакса (сучасний відповідник — синтак西斯), напр.: Слово ідіом часто вживають ще в значенні вивразу, який не можна буквально перекласти на чужі мови. Однак це не може правити за критерій, бо тоді визнання якогось виразу ідіомом або невизнання залежало б від того, з якою мовою ми робимо порівняння (там само, с. 21); Синтакса вивчає, як слова поєднуються між собою в речення (або творять собою речення) і як поєднуються між собою речення (там само, с. 8).

Цікаво, що деякі лінгвістичні терміни, на позначення яких сьогодні домінують українські лексеми (або давно запозичені, що сприймаються як питомі), у працях Ю.В. Шевельова репрезентовані іншомовними термінами: апозитивна сполука (сучасний відповідник — прикладка), ентражизми (сучасні відповідники — інішомовні слова, варваризми), напр.: Чим тяжче розпізнати етранжизм, тим більше він, значить, принаатурився до системи сучасної української мови (там само, с. 46).

Отже, аналіз термінології, використаної в наукових мовознавчих розвідках професора Юрія Володимировича Шевельова, засвідчує його прагнення віддавати перевагу термінам українського походження, що домінують у позначеннях фонетичних явищ і звуків, складників слова, способів словотворення, частин мови, груп слів у їхніх межах, відмінків та їхніх значень, видів простих і складних речень. Запозичені терміни він використав для позначення груп слів за різними ознаками, художніх тропів, стилістичних фігур і прийомів. Кількісно найбільшу групу становлять терміни, не типові для сучасного українського мовознавства, що маркують поняття фонетики, граматики, графічні та пунктуаційні знаки.

ЛІТЕРАТУРА

- Белей Л. (2012). У пошуках третього виміру: західноєвропейський період творчості Юрія Шереха-мовознавця (1947—1953). *Шевельов Юрій. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947—1953 pp.)* (с. 13—28). Київ: Темпора.
- Вакуленко С. (2014). Переклад наукового доробку Юрія Шевельова: здобутки та перспективи. *Юрій Шевельов учора, сьогодні, завтра. Збірка за підсумками наукових викладів у Харкові 30 жовтня 2013 р.* (с. 113—129). Харків: Майдан.
- Вакуленко С. (2016). Теоретична постава Юрія Шевельова в питаннях методології мовознавства. *Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей міжнародної наукової конференції, 27—28 вересня 2016 р., м. Острого* (с. 118—119).
- Волошина Ю.Є. (2017). Орфографія лінгвістичних термінів у працях Юрія Шевельова. *Лінгвістичні дослідження*, 45, 184—188.
- Герашенко О. (2009). Юрій Шевельов про періодизацію історії української літературної мови. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія*, 55, 26—29.
- Грищенко П. (1998). Професор Юрій Шевельов (Штрихи до портрета видатного мовознавця). *Київська старовина*, 6, 146—158.
- Гуйванюк Н. (1999). Теоретичні засади синтаксису в «Нарисі сучасної української літературної мови» Юрія Шереха. *Вісник Харківського університету імені В.Н. Каразіна. Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки*, 9—15.
- Даниленко А. (2000). Юрій Шевельов як історик східнослов'янських мов. *Записки НТШ* (т. 239, с. 270—288).
- Даниленко А. (2009). Юрій Шевельов у просторі національного мовознавства (Відзначаємо 100-річчя від народження). *Вісник НТШ*, 41, 17—19.
- Довбня Л.Е., Товкайло Т.І. (2014). Мовознавчий доробок Юрія Шевельова. *Теоретична і дидактична філологія*, 18, 170—173.
- Калашник В.С. (2012). Науково-педагогічна діяльність Олекси Синявського в оцінці Юрія Шевельова. *Наукові записки НаУКМА* (т. 137, с. 122—125).
- Каруник К.Д. (2019). *Юрій Шевельов як дослідник української мови* [дис... канд. філол. наук]. Харків.
- Масенко Л. (2008). «Те, що Грушевський зробив для української історії, я зробив для української мови». Ю. Шевельов, *Вибрані праці у двох книгах* (кн. 1: *Мовознавство*, с. 4—25). Київ: Києво-Могилянська Академія.
- Масенко Л. (2014). Юрій Шевельов в українському мовознавстві ХХ сторіччя. *Юрій Шевельов учора, сьогодні, завтра. Збірка за підсумками наукових викладів у Харкові 30 жовтня 2013 р.* (с. 12—22). Харків: Майдан.
- Мойсієнко В. (2009). Питання історичної діалектології східнослов'янських мов у лінгвістичній спадщині Ю. Шевельова. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія*, 55, 33—38.
- Наєнко Г. (2010). Концепція історії української мови Юрія Шевельова: подолання міфів. В.М. Піскун та ін., *Юрій Шевельов — виклик часу і відповідь науковця* (с. 97—105). Київ: МП Леся.
- Німчук В. (2009). Ю. Шевельов і проблеми нашого правопису (до 100-річчя від дня народження Ю. Шевельова). *Українська мова*, 2, 95—101.
- Пена Л. (2018). Мовознавча термінологія в «Нарисі сучасної української літературної мови» Ю. Шевельова. *Південний архів: зб. наук. праць. Філологічні науки*, 73, 31—34.
- Селігей П. (2010). Юрій Шевельов — майстер наукового стилю. *Українська мова*, 4, 3—21.
- Скопненко О.І. (2011). Юрій Шевельов і вивчення білоруської мови. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*, 14, 143—151.
- Ткач Л. (2014). Роль праць Ю. Шевельова в подоланні негативних стереотипних уявлень про стан, статус і розвиток української літературної мови в ХІХ — пер-

- шій половині ХХ ст. *Юрій Шевельов — учора, сьогодні, завтра. Збірка за підсумками наукових викладів у Харкові 30 жовтня 2013 р.* (с. 23—49). Харків: Майдан.
- Трифонов Р. (1999). Грані вивчення мовної дискусії 1906—1913 рр.: Ю. Шевельов та його сучасники з України та діаспори. *Вісник Харківського університету імені В.Н. Каразіна. Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки* (с. 30—35).
- Черемська О. (2009). Погляди Юрія Шевельова щодо нормування української літературної мови (20—30-ті роки ХХ століття). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія*, 57, 44—48.
- Шерех Ю. (1946). *Головні правила українського правопису*. Прометей.
- Шерех Ю. (1951). *Нарис сучасної української літературної мови*. Мюнхен: Молоде життя.
- Шевельов Ю. (1994). *Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З проблем східнослов'янської глотогонії. Дві статті про постання української мови*. Київ: КМ Academia.
- Шевельов Ю. (1998) *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1941): стан і статус*. Вступ. сл. Л. Масенко. Чернівці: Рута.
- Шевельов Ю. (2002). *Портрети українських мовознавців*. Київ: Видавничий дім «КМ Академія».
- Шевельов Ю. (2003). *Внесок Галичини у формування української літературної мови*. Київ: Видавничий дім «КМ Академія».

Статтю отримано 20.07.2023

REFERENCE

- Belei, L. (2012). In search of the third dimension: the Western European period of the work of the linguist Yury Sherekh (1947—1953). *Yury Shevelyov. Outline on modern Ukrainian literary language and other linguistic studies (1947—1953)* (pp. 13—28). Kyiv (in Ukrainian).
- Cheremaska, O. (2009). Yury Shevelyov's views on the standardization of the Ukrainian literary language (20s—30s of the 20th century). *Bulletin of Vasyl Karazin Kharkiv National University. Philology*, 57, 44—48 (in Ukrainian).
- Danylenko, A. (2000). Yuriy Shevelyov as a historian of East Slavic languages. *Notes of T. Shevchenko Scientific Society* (Vol. 239, pp. 70—288) (in Ukrainian).
- Danylenko, A. (2009). Yuriy Shevelyov in the national linguistics field (celebrating the 100th anniversary of his birth). *Bulletin of the Shevchenko Scientific Society*, 41, 17—19 (in Ukrainian).
- Dovbnia, L.E., & Tovkailo, T.I. (2014). Linguistic heritage of Yury Shevelyov. *Theoretical and didactic philology*, 18, 170—173 (in Ukrainian).
- Herashchenko, O. (2009). Yurii Shevelyov on the periodization of the history of the Ukrainian literary language. *Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Philology*, 55, 26—29 (in Ukrainian).
- Hrytsenko, P. (1998). Professor Yuriy Shevelyov (Touches to the portrait of an outstanding linguist). *Kyiv Antiquity*, 6, 146—158 (in Ukrainian).
- Huivaniuk, N. (1999). Theoretical foundations of syntax in Yuriy Sherekh's "Outline of Modern Ukrainian Literary Language". *Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Yuri Shevelyov's creative work and modern humanitarian sciences* (pp. 9—15) (in Ukrainian).
- Kalashnyk, V.S. (2012). Scientific and pedagogical activities of Oleksa Sinyavskiy in the evaluation of the personality of Yuriy Shevelev. *Scientific notes National University "Kyiv-Mohyla Academy"* (Vol. 137, pp. 122—125) (in Ukrainian).
- Karunyk, K.D. (2019). *Yuriy Shevelyov as a researcher of Ukrainian* [Diss. ... Doctor of Philological Sciences]. Kharkiv (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2008). "What Hrushevsky did for Ukrainian history, I did for Ukrainian". Yu. Shevelyov, *Selected works in two books* (Vol. 1: *Linguistics*, pp. 4—25). Kyiv: Kyievo-Mohylianska Akademiia (in Ukrainian).
- Masenko, L. (2014). Yuriy Shevelyov in Ukrainian linguistics of the 20th century. *Yury Shevelyov yesterday, today, tomorrow. Collection of the results of scientific presentations in Kharkiv on October 30, 2013* (pp. 12—22). Kharkiv: Mайдан (in Ukrainian).

- Moisiienko, V. (2009). Issues of historical dialectology of East Slavic languages in the linguistic heritage of Yu. Shevelev. *Bulletin of Vasyl Karazin Kharkiv National University. Philology*, 55, 33–38 (in Ukrainian).
- Naienko, H. (2010). Yuriy Shevelyov's concept of the history of Ukrainian: overcoming myths. V.M. Piskun, & etc. *Yuriy Shevelyov — the challenge of time and the answer of a scientist* (pp. 97–105). Kyiv: MP Lesia (in Ukrainian).
- Nimchuk, V. (2009). Yu. Shevelyov and the problems of our spelling system (to the 100th anniversary of the birth of Yu. Shevelyov). *The Ukrainian language*, 2, 95–101 (in Ukrainian).
- Pena, L. (2018). Linguistic terminology in Yu. Shevelev's "Essay of Modern Ukrainian Literary Language". *Southern Archive: coll. of science works. Philological sciences*, 73, 31–34 (in Ukrainian).
- Selihei, P. (2010). Yuriy Shevelyov is a master of the scientific style. *The Ukrainian language*, 4, 3–21 (in Ukrainian).
- Sherekh, Yu. (1946). *The main rules of Ukrainian spelling*. Prometei (in Ukrainian).
- Sherekh, Yu. (1951). *Essay on the modern Ukrainian literary language*. Munich: Molode zhyttia (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu. (1994). *Why the common Russian language and not the Vybchorus language? On the problems of East Slavic glottogony. Two articles on the emergence of the Ukrainian language*. Kyiv: KM Akademiia (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu. (1998). *The Ukrainian language in the first half of XX century (1900–1941)*. Chernivtsi: Ruta (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu. (2002). *Portraits of Ukrainian linguists*. Kyiv: Vydavnychiy dim "KM Akademiia" (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu. (2003). *Galicia's contribution to the formation of the Ukrainian literary language*. Kyiv: Vydavnychiy dim "KM Akademiia" (in Ukrainian).
- Skopnenko, O.I. (2011). Yuriy Shevelyov and the study of Belarusian. *Comparative studies of Slavic languages and literatures*, 14, 143–151 (in Ukrainian).
- Tkach, L. (2014). The role of Yu. Shevelyov's works in overcoming negative stereotypes about the state, status and development of the Ukrainian literary language in the 19th and the first half of the 20th centuries. *Yuriy Shevelyov — yesterday, today, tomorrow. Collection of the results of scientific presentations in Kharkiv on October 30, 2013* (pp. 23–49). Kharkiv (in Ukrainian).
- Tryfonov, R. (1999). Edges of studying the language debate of 1906–1913: Yu. Shevelyov and his contemporaries from Ukraine and the diaspora. *Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Yuriy Shevelyov's Creative Works and Modern Humanities* (pp. 30–35) (in Ukrainian).
- Vakulenko, S. (2014). Translation of Yuriy Shevelev's scientific work: achievements and prospects. *Yury Shevelyov yesterday, today, tomorrow. Compilation based on the results of scientific presentations in Kharkiv on October 30, 2013* (pp. 113–129). Kharkiv: Maidan (in Ukrainian).
- Vakulenko, S. (2016). Yuriy Shevelev's theoretical position in linguistics methodology issues. *Ukrainian diaspora: research problems: abstracts of reports of the international scientific conference, September 27–28, 2016, Ostrog* (pp. 118–119) (in Ukrainian).
- Voloshyna, Yu.Ye. (2017). Spelling of linguistic terms in Yury Shevelev's papers. *Linguistic studies*, 45, 184–188 (in Ukrainian).

Received 20.07.2023

Iryna Shkitska, Doctor of Sciences in Philology,
Professor of the Department of Information and Sociocultural Activity
West Ukrainian National University
11 Lvivska St., Ternopil 46009, Ukraine
E-mail: i.shkitska@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0252-8111>

THE *NATIVE-BORROWED* PARADIGM IN THE LINGUISTIC TERMINOLOGY OF YURY SHEVELYOV

The article is devoted to analysing the terminology of the linguistic works of the famous Ukrainian linguist Yury Shevelyov (Sherekh). The author clarifies the ratio of native and borrowed elements in linguistic terms representing different language levels. The article takes into account the author's manner of introducing terms and their borrowed equivalents into scientific texts. The frequency of use of Ukrainian terms and their borrowed counterparts has been determined. The article characterizes and classifies specifically Ukrainian and borrowed terms, considering their belonging to different language levels.

The author outlines a number of linguistic terms that differ from their modern equivalents established in linguistics. Within the terms atypical for a contemporary, the author highlights terms to denote concepts of phonetics and characteristics of sounds, graphic and punctuation marks, concepts of syntax and types of sentences, in particular, word structure, groups of words, grammatical categories, ways of word formation, etc.

According to the results of the research carried out on the material of Yury Shevelyov's linguistic papers within terms with borrowed components, the author singles out terms with a component expressed by a noun (*дублет, формант, еквівалент*, etc.) and an adjective (*атрибутивний, дублетний, релевантний / ірелевантний, контамінований, експіраторний, номінативний, пейоративний, препозитивний / постпозитивний, релятивний, секундарний, фіктивний*, etc.).

In general, the terminology of Yury Shevelyov's linguistic papers testifies to the famous linguist's desire to give preference to specifically Ukrainian terminological word forms. The terms of Ukrainian origin in his scientific idiosyncrasy dominate in the designation of phonetic phenomena and sounds, word components, ways of word formation, parts of speech, their groups, cases and meanings, and types of simple and complex sentences. Instead, the borrowed models of word formation represent nominations of groups of words according to various features and terms to denote language processes. Yuriy Shevelyov prefers borrowed terms, denoting artistic tropes, stylistic figures and techniques. The author concludes that the largest number of terms atypical for modern linguistics are terms used to denote the concepts of phonetics, grammar, graphic and punctuation marks.

Keywords: *linguistic term, scientific idiosyncrasy, specific / borrowed word, synonymous term, foreign equivalent of the term.*